

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	کمالی، علیرضا / ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآورنده:	ساختار و تشکیلات حکومتی بر پایه اهداف و ضرورت‌ها از منظر امام علی (ع) / علیرضا کمالی؛ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی. قم: دانشگاه معارف اسلامی، انتشارات، ۱۴۰۲.
مشخصات نشر:	۲۸۰ ص.
مشخصات ظاهری:	978-622-5358-17-1
شابک:	مجموعه معارف قرآن و حدیث، ۵۹.
فروست:	فیپا
وضعیت فهرست‌نویسی:	کتابنامه، ص ۲۴۸ - ۲۴۱
یادداشت:	
موضوع:	علی بن ابی‌طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - دیدگاه درباره سیاست و حکومت Ali ibn Abi-talib, Imam I, 600 - 661 - Views on politics and government
موضوع:	علی بن ابی‌طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - نهج‌البلاغه - سیاست و حکومت Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol – Balaghah - Politics and government
موضوع:	اسلام و سیاست Islam and politics
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
رده‌بندی کنگره:	BP۳۸/۰۹
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۹۲۶۳۲۴۰

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «قرآن و حدیث»: ۰۲۵- ۳۲۱۱۰۵۶۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳- ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: tafsir@maaref.ac.ir

ساختار و تشکیلات حکومتی
بر پایه اهداف و ضرورت‌ها
از منظر امام علی علیه السلام

علیرضا کمالی
عضو هیئت علمی دانشگاه معارف اسلامی

مجموعه معارف قرآن و حدیث

۵۹

ساختار و تشکیلات حکومتی

بر پایه اهداف و ضرورت‌ها

از منظر امام علی علیه السلام

نویسنده: علیرضا کمالی

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

بازبین نهایی: سید علی حسینی

طراح جلد: محمدجواد کمالی / صفحه‌آرا: سعید نائینی

ناشر: انتشارات دانشگاه معارف اسلامی / نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۴۰۲

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / قیمت: ۱۳۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۵۳۵۸ - ۱۷ - ۱

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

■ انتشارات دانشگاه معارف اسلامی: قم، بلوار جمهوری اسلامی، بین کوچه ۴ و ۶، تلفن: ۳۲۱۱۰۳۱۶

■ دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴

پایگاه اینترنتی: www.maaref.ac.ir * نشانی الکترونیکی: tafsir@maaref.ac.ir

سخن آغازین

یکی از ویژگی‌های بارز امام علی علیه السلام امارت در میدان اندیشه، قلم و بیان است تا بدان جا که اهل علم و معرفت و ادب، آنگاه که با آثار برجای مانده از آن حضرت علیه السلام، آشنایی می‌یابند فریفته افکار، اندیشه‌ها، هنر سخنوری و بیان او می‌گردند.

در طول تاریخ افراد پرشماری از اهل سنت و مسیحیت را می‌توان مشاهده نمود که به صرف آشنایی با نهج البلاغه - که حاوی سخنان و نامه‌های بلیغ آن حضرت در موضوعات مختلف است - سر از پا نشناختند؛ برخی به مذهب او گراییدند، برخی به شرح نهج البلاغه پرداختند و عده‌ای نیز در وصف آن حضرت آثار ماندگاری را تألیف نمودند.

به تعبیر برخی از شارحان نهج البلاغه، هنگامی که نهج البلاغه را پیوسته مطالعه می‌کنی، گویا از میدانی به میدان دیگر در حال سیر و گذر هستی؛ چراکه آن حضرت در هر میدانی گام می‌نهد، تصور بر آن می‌رود که ایشان تنها در آن رشته ورزیدگی و تخصص دارند.

اثر پیش‌رو به قلم جناب آقای دکتر علیرضا کمالی استادیار گروه معارف قرآن و حدیث دانشگاه معارف اسلامی به رشته تحریر درآمده است.

نویسنده در این اثر کوشیده است تا با تحقیق در سیره علوی و فرمایش‌های گفتاری و نوشتاری حضرت به‌ویژه نهج البلاغه، به واکاوی اهداف و ضرورت‌های حکومت از منظر آن حضرت بپردازد و بر پایه آن ساختار سازمانی و تشکیلاتی حکومتی را ارائه نماید.

این پژوهش در شش فصل سامان یافته است:

فصل یکم به کلیات و پیش‌نیازهای پژوهش اختصاص دارد؛

فصل دوم به بیان ساختار سازمانی و تشکیلات اجتماعی حکومت از دیدگاه امام علی (ع) پرداخته است؛

فصل سوم به تبیین ساختار سازمانی و تشکیلات فرهنگی حکومت از دیدگاه امام علی (ع) اختصاص دارد؛

نویسنده محترم در فصل چهارم ساختار سازمانی و تشکیلات اقتصادی حکومت از دیدگاه امام علی (ع) و در فصل پنجم موضوع ساختار سازمانی و تشکیلات سیاسی حکومت از دیدگاه امام علی (ع) را بررسی نموده است؛

فصل ششم نیز به ساختار سازمانی و تشکیلات نظامی - امنیتی حکومت از دیدگاه امام علی (ع) اختصاص یافته است.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی از زحمات علمی نویسنده ارجمند جناب آقای دکتر علیرضا کمالی و داوران محترم حجت الاسلام دکتر محمدحسن نادم و دکتر سید حسین اخوان علوی و همچنین از مدیر محترم امور پژوهشی دکتر سید سعید روحانی و همکاران ارجمندشان تشکر می نماید.

این معاونت در انتظار دیدگاه های عالمانه و نظرهای کارشناسانه استادان و پژوهشگران گرامی است تا در چاپ های بعد شاهد غنای بیشتر این اثر باشیم.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۱
------------	----

فصل یکم: کلیات و پیش‌نیازهای پژوهش

(۸۴ - ۱۳)

اهمیت و ضرورت.....	۱۴
مفهوم‌شناسی.....	۱۴
۱. ساختار سازمانی.....	۱۵
۲. تشکیلات حکومتی.....	۱۸
مبانی و اصول حکومت اسلامی از دیدگاه امام علی (ع).....	۲۲
- مبانی حکومت اسلامی از دیدگاه امام علی (ع).....	۲۲
یک. مبانی خداشناختی (در قلمرو توحید افعالی).....	۲۴
دو. مبانی انسان‌شناختی.....	۴۱
سه. مبانی جامعه‌شناختی.....	۵۳
- تقوای حکومتی؛ اصل حاکم بر اصول حکومت اسلامی.....	۶۶
یک. اهتمام به عدالت و اعتدال.....	۷۲
دو. رعایت صداقت و صراحت.....	۷۵
سه. رعایت رفق و مدارا.....	۷۸
چهار. پرهیز از استخدام ابزار و وسایط ناسالم.....	۸۰
جمع‌بندی فصل یکم.....	۸۲

فصل دوم: ساختار سازمانی و تشکیلات اجتماعی حکومت از دیدگاه امام علی (ع)

(۱۳۸ - ۸۵)

اهداف اجتماعی حکومت از دیدگاه امام علی (ع).....	۸۵
---	----

۱. حاکمیت دادن شایستگان..... ۸۵
۲. اجرای عدالت همه جانبه..... ۸۶
۳. تأمین نیازمندی‌های همگانی و گسترش رفاه عمومی..... ۸۷
۴. ارتباط بهینه با دیگر حکومت‌ها..... ۸۸
- ساختار حکومت براساس اهداف اجتماعی..... ۸۸
۱. نهاد گزینش و جذب نیروی انسانی کارآمد..... ۸۸
- ضرورت استخدام و مدیریت نیروی انسانی..... ۸۸
- وظایف نهاد گزینش و جذب نیروی انسانی کارآمد..... ۸۹
- احراز شرایط نیروی انسانی متقاضی استخدام یا ارتقا سازمانی..... ۸۹
۲. نهاد دادگستری..... ۱۰۵
- ضرورت عدالت و دادگستری..... ۱۰۵
- وظایف نهاد دادگستری..... ۱۰۵
- ساختار نهاد دادگستری براساس ضرورت و اهداف..... ۱۲۰
۳. نهاد رفاه و تأمین اجتماعی..... ۱۲۱
- ضرورت رفاه و تأمین اجتماعی..... ۱۲۱
- وظایف نهاد رفاه و تأمین اجتماعی..... ۱۲۳
- ساختار نهاد رفاه و تأمین اجتماعی براساس ضرورت و اهداف..... ۱۳۱
۴. نهاد روابط بین‌الملل..... ۱۳۱
- ضرورت رابطه با جهان..... ۱۳۲
- وظایف نهاد روابط بین‌الملل..... ۱۳۲
- ساختار نهاد روابط بین‌الملل براساس ضرورت و اهداف..... ۱۳۷

فصل سوم: ساختار سازمانی و تشکیلات فرهنگی حکومت از دیدگاه امام علی (ع)

(۱۶۶- ۱۳۹)

- اهداف فرهنگی حکومت از دیدگاه امام علی (ع)..... ۱۳۹
۱. ترویج و توسعه اندیشه‌های ناب دینی..... ۱۴۰
 ۲. گسترش مرزهای دانش در میان مردم..... ۱۴۲
 - ساختار حکومت براساس اهداف فرهنگی..... ۱۴۲
 ۱. نهاد آموزش و پرورش..... ۱۴۲
 - ضرورت تعلیم و تربیت..... ۱۴۳
 - وظایف نهاد آموزش و پرورش..... ۱۴۵
 - ساختار نهاد آموزش و پرورش براساس ضرورت و اهداف..... ۱۵۰
 ۲. نهاد تبلیغ و ارشاد اسلامی..... ۱۵۱
 - ضرورت تبلیغ و ارشاد..... ۱۵۱

فهرست مطالب □ ۹

وظایف نهاد تبلیغ و ارشاد اسلامی.....	۱۵۲
ساختار نهاد تبلیغ و ارشاد اسلامی براساس ضرورت و اهداف.....	۱۶۵

فصل چهارم: ساختار سازمانی و تشکیلات اقتصادی حکومت از دیدگاه امام علی (ع)

(۱۹۶- ۱۶۷)

اهداف اقتصادی حکومت از دیدگاه امام علی (ع).....	۱۶۷
۱. افزایش توان اقتصادی شهروندان.....	۱۶۷
۲. آبادسازی و عمران کشور.....	۱۶۸
۳. توسعه و ترویج تجارت و صنعت و زراعت.....	۱۷۰
ساختار حکومت براساس اهداف اقتصادی.....	۱۷۰
یک. نهاد بیت‌المال و امور دارایی.....	۱۷۰
دو. نهاد تجارت، صنعت و زراعت.....	۱۸۱

فصل پنجم: ساختار سازمانی و تشکیلات سیاسی حکومت از دیدگاه امام علی (ع)

(۲۳۲- ۱۹۷)

اهداف سیاسی حکومت از دیدگاه امام علی (ع).....	۱۹۷
۱. مدیریت بر مبنای قوانین الهی.....	۱۹۸
۲. نظارت بر حسن اجرای قوانین حکومتی.....	۱۹۹
ساختار حکومت براساس اهداف سیاسی.....	۱۹۹
- نهاد امامت و رهبری.....	۲۰۰
ضرورت وجود رهبری در جامعه.....	۲۰۰
اختیارات و وظایف نهاد امامت و رهبری.....	۲۰۷
ساختار نهاد امامت و رهبری براساس ضرورت و اهداف.....	۲۱۴
یک. سازمان مشاوران رهبری.....	۲۱۵
دو. سازمان نظارت و بازرسی.....	۲۱۸

فصل ششم: ساختار سازمانی و تشکیلات نظامی و امنیتی حکومت از دیدگاه امام علی (ع)

(۲۷۰- ۲۳۳)

اهداف نظامی و امنیتی حکومت از دیدگاه امام علی (ع).....	۲۳۳
۱. تأمین امنیت عمومی برای همه شهروندان.....	۲۳۴
یک. تأمین امنیت فردی.....	۲۳۵
دو. تأمین امنیت اجتماعی.....	۲۳۷
سه. تأمین امنیت اقتصادی.....	۲۳۸
چهار. تأمین امنیت معنوی.....	۲۴۱

۲۴۲	۲. کشف توطئه‌ها و پیشگیری از وقوع آنها.....
۲۴۳	۳. مدیریت بحران‌های اجتماعی — سیاسی.....
۲۴۴	ساختار حکومت براساس اهداف نظامی و امنیتی.....
۲۴۴	۱. نهاد اطلاعات.....
۲۴۴	ضرورت توجه به اطلاعات.....
۲۴۴	وظایف نهاد اطلاعات.....
۲۴۶	ساختار نهاد اطلاعات براساس ضرورت و اهداف.....
۲۴۶	۲. قوای نظامی و انتظامی (ارتش و پلیس).....
۲۴۷	ضرورت دفاع از کیان اسلامی.....
۲۴۷	وظایف قوای نظامی و انتظامی.....
۲۵۸	رعایت آداب مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در جنگ.....
۲۶۰	نکته: بیان سیره علوی در جنگ‌ها.....
۲۶۷	ساختار قوای نظامی و انتظامی براساس ضرورت و اهداف.....
۲۶۷	نتایج تحقیق و پیشنهادها.....
۲۶۷	۱. نتایج تحقیق.....
۲۶۹	۲. پیشنهادها.....

منابع و مأخذ

(۲۸۰-۲۷۱)

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و براساس فطرت و نیاز به زندگی جمعی، به اجتماع روی آورده است و برای به سر بردن در امنیت و رفاه، ناگزیر از تشکیل حکومت شده است تا از هرج و مرج و ناآرامی‌ها و ناملایمات در امان باشد. هر حکومتی برای انجام مأموریت‌های خود ناگزیر از داشتن ساختار و تشکیلات حکومتی است. ساختار و تشکیلات هر حکومتی متناسب با اهداف آن حکومت طراحی می‌گردد. از آنجایی که ساختار و تشکیلات حکومت ارتباط وثیقی با زمان و مکان جغرافیایی هر حکومتی دارد، از ثبات همیشگی برخوردار نیست و نسبت به هر زمان یا مکانی متغیر است؛ به عنوان مثال بروز جنگ و تجاوز و اشغال بخشی از سرزمین و تلاش متجاوزان به ادامه آن باعث تغییراتی در ساختار و تشکیلات می‌شود و نهادهای نظامی تقویت شده و گسترش می‌یابد و برعکس وجود امنیت کامل مانع گسترش نهادهای نظامی شده و بیشتر به حذف و ادغام آنها نگریسته می‌شود.

امام علی علیه السلام از کودکی در دامن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تربیت یافته، همچون سربازی فداکار در کنار پیامبر صلی الله علیه و آله در گسترش اسلام کوشیده است، نابسامانی‌های دوران زمامداران سه‌گانه را مشاهده کرده و خود پس از آنان بر مسند حکومت تکیه زده و تجربه حکومت موفق تاریخ را در کارنامه خویش داشته است، از این رو دیدگاه‌های ایشان در زمینه حکومت، افق‌های روشنی را پیش روی حاکمان حکومت حق‌مدار خواهد گشود.

نویسنده در این اثر به دنبال واکاوی اهداف و ضرورت بخش‌های مختلف حکومت اسلامی از منظر فرمایش‌های گهربار امام علی علیه السلام است تا بر پایه آن ساختار سازمانی و تشکیلات نهاد مربوطه ترسیم گردد.

در این پژوهش ساختار سازمانی و تشکیلات حکومتی در پنج بخش: اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و نظامی - امنیتی مورد تحقیق قرار گرفته است تا حد امکان تمام عرصه‌های مرتبط با حکومت را پوشش دهد.

شیوه تقسیمات نهاد قدرت حکومت، امری است که بر پایه اقتضات و نیازهای عصری هر حکومت انجام می‌گردد، از این رو در آموزه‌های اسلامی بر مدل خاص و فراگیری از ساختار سازمانی تأکید نشده است و آنچه هست ناظر به اصول و اهداف حکومت در راستای خدمت به بندگان خدا و آبادانی بلاد است.

روش ارائه محتوایی در این کتاب بدین گونه است که در ابتدا به بیان اهداف حکومت در عرصه اجتماعی یا ... از منظر امام علی (ع) پرداخته می‌شود و آنگاه متناسب با اهداف و ضرورت‌های یادشده، ساختار و تشکیلات حکومتی در عرصه مورد نظر تبیین و ترسیم گردیده است.

در پایان از همه عزیزانی که زمینه‌ساز انجام این تحقیق شدند؛ به‌ویژه اساتید ارجمند: دکتر مجید معارف، استاد مصطفی دلشاد تهرانی و حجت‌الاسلام سید صمصام‌الدین قوامی که با نظرات ارزشمند و عالمانه خود یاریگر اینجانب بودند و همچنین جناب آقای دکتر سید سعید روحانی و همکاران محترم ایشان در واحد آماده‌سازی معاونت پژوهشی، تقدیر و تشکر می‌کنم. امید است این حقیر از نظرات عالمانه اساتید، پژوهشگران و خوانندگان گرامی در غنابخشی این اثر بهره‌مند گردد.

علیرضا کمالی